

Les Camposines

Pere Rams i Folch / Josep Mª Pérez i Suñé

El lloc de les Camposines i el seu entorn

L'antic terme o quadra de les Camposines, en el sector sud-est del terme municipal de la Fatarella (la Terra Alta), està a la vall mitjana del barranc de la Font de l'Aubà, mal conegut per riu Sec, en un important encreuament viari de les carreteres N-420 de Tarragona i Reus a Falset, Móra d'Ebre i Gandesa i de la N-230 de Tortosa a la Vall d'Aran. D'aquest punt surt la carretera local TV-7331 que porta a la vila de la Fatarella. L'agregat de les Camposines és una caseria de població disseminada, en l'actualitat pràcticament un despoblat integrat per l'anomenat Hospital de les Camposines, prop del barranc de l'esmentada font de l'Aubà, i per l'antiga església romànica de Sant Bertomeu, situada un quilòmetre al nord i que havia estat parròquia del lloc. La seva població sempre fou escassa: 16 focs el 1358, 14 focs el 1378, només 1 foc el 1553 i 10 i 12 habitants el 1820 i 1842 respectivament (després el censos són conjunts amb la Fatarella). L'any 1934 arribà a tenir 60 habitants. La Batalla de l'Ebre acabà amb les Camposines i completà la destrucció del castell, per bé que se salvà l'església. Actualment només resten habitats alguns dels masos de la zona, sobretot els principals, situats a la vora de la carretera.

Recull històric

Les primeres evidències de poblament a les Camposines daten del Neolític o com a molt tardar, de l'Edat del Bronze, segons es dedueix de la troballa d'una destal de pedra polida documentada a la zona. D'un moment posterior són els tres fragments (dues vores i una nansa) de ceràmica a torn de clara filiació ibèrica, que malgrat no poder-la associar a cap lloc concret, ens dona una referència d'una possible ocupació d'algun lloc proper en època ibèrica, considerant que el riu Sec és una important via de penetració i comunicació entre el riu Ebre i les terres de l'interior del Sud de Catalunya i el Baix Aragó, caracteritzades ambdues per la impor-

tant concentració de poblament durant el Bronze Final i l'època ibèrica.

Segons la tradició recollida per Emilio Morena, Camposines fou una població pròspera que a l'època del califat se sublevà contra el seu valí. La repressió que en seguí va ser molt dura, sent arrasada i sembrada de sal; els habitants es desperdigaren i anaren a viure per les poblacions veïnes. L'aparició a la zona d'un important volum de ceràmiques islàmiques suggereixen la possibilitat de que en aquest indret hi hagués una alqueria musulmana. Malgrat tot, la procedència superficial d'aquestes restes dificulten la seva datació precisa, tota vegada que la tècnica

Façana de l'església de Sant Bertomeu.

Església de Sant Bertomeu.

i decoració islàmica continua sent emprada a la zona de la Ribera de l'Ebre, amb posterioritat a la conquesta cristiana.

La primera notícia històrica de les Camposines la trobem en la donació de terres de la Batllia de Miravet als templers, feta per Ramon Berenguer IV l'any 1153, que incloïa els termes de la Fatarella i Camposines. L'any 1209, el comanador de Ribera, Pere de Castellnou, atorgà a Pere de Brusca i als homes que vulguessin anar-hi, una carta de població del lloc de les Camposines. A les acaballes del segle XIII, les poblacions de l'antiga Batllia de Miravet hagueren de suportar greus enfrontaments entre el senyoriu dels Entences, situat al castell de Móra, i l'aliança formada pels Montcades i l'Orde del Temple. La família Entença, enemistada des de feia anys amb el Temple, engegà un seguit d'actes per perjudicar als llocs depenents del Temple, entre ells les Camposines, que fou saquejat i cremat els anys 1291 i 1293.

L'any 1317, amb l'extinció de l'orde del Temple, els Hospitalers varen accedir al domini d'aquestes terres. La Fatarella i les Camposines pertanyien a la Comanda d'Ascó, i en el segle XIV passaren a formar part de la Comanda de Vilalba. Poca cosa es coneix dels primers se-

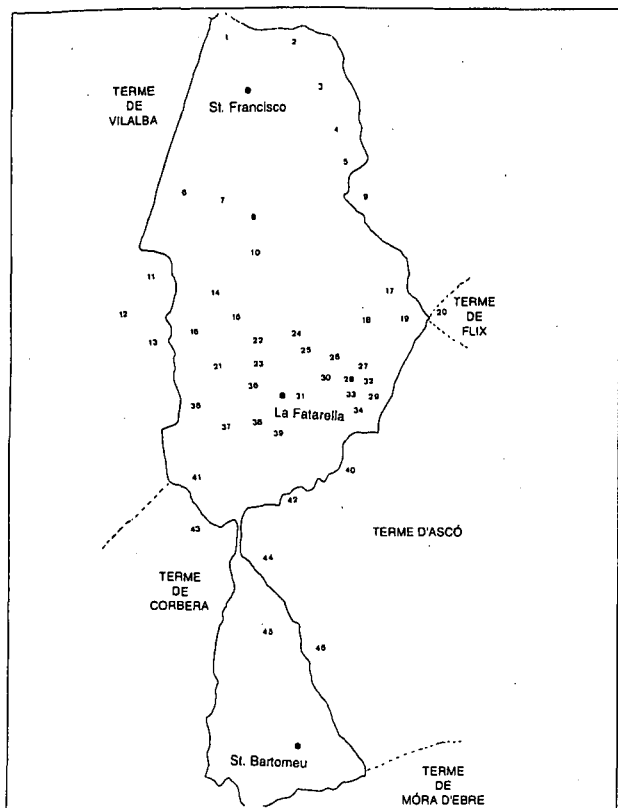
gles de senyoriu hospitaler, però cal suposar que el lloc de les Camposines deuria de seguir una tònica semblant a la dels darrers anys templers. Se sap que l'any 1439 el preceptor de Vilalba, fra Joan de Vilagut, autoritzà a la gent de les Camposines a muntar el primer trull d'oli.

La recent troballa d'una sitja al costat del mateix camí que porta fins a l'església de Sant Bertomeu, tapada amb la pedra reaprofitada d'un molí fariner, fa pensar que la zona pot donar algunes sorpreses arqueològiques, ja que fins al moment, no s'havien realitzat estudis arqueològics que serveixin per a aprofundir en el coneixement del passat de Camposines, i que el coneixement que ara en tenim sigui reforçat per les evidències arqueològiques.

En el segle XVI començà la decadència del lloc i ja no se'n tindrà més notícies fins al relat que deixà escrit el cronista Cock el 1585, del pas, per allí, de la comitiva reial de Felip II, on surt esmentada la venda de les *Campusines*.

L'església de Sant Bertomeu

A prop de l'antic hostal de les Camposines s'eleva una mica el terreny entremig dels camps de cultiu, formant una esplanada d'uns 60 m de llarg per 30 d'ample. Aquest espai, segons Enric

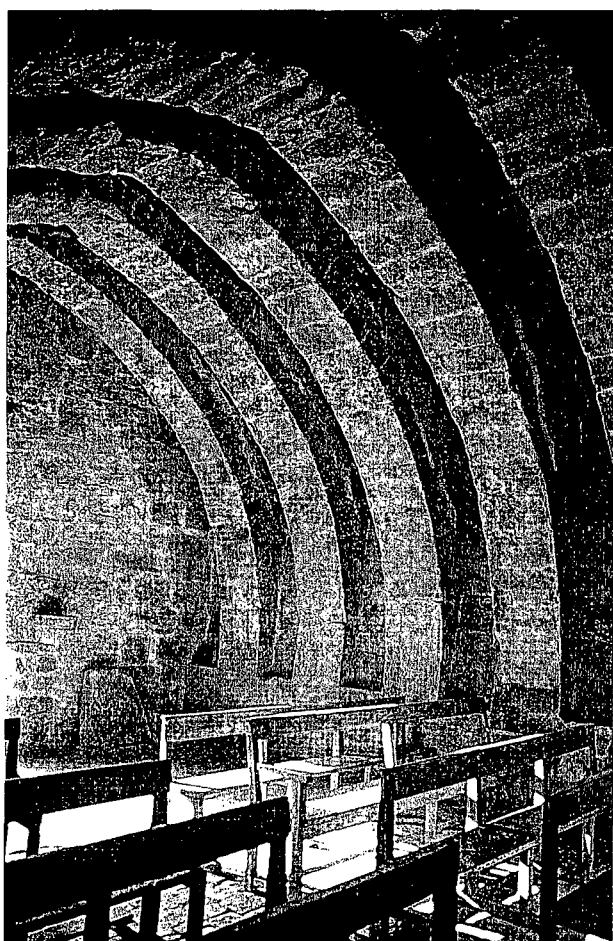
Mapa del terme de la Fatarella (Font: *La Fatarella. Una visió general*).

Ventosa, deuria correspondre al recinte emmurallat del castell, sent la part central, més alta que la resta, el lloc on s'elevava la torre amb l'església vora seu. Al costat de l'edifici religiós trobem les restes del cementeri.

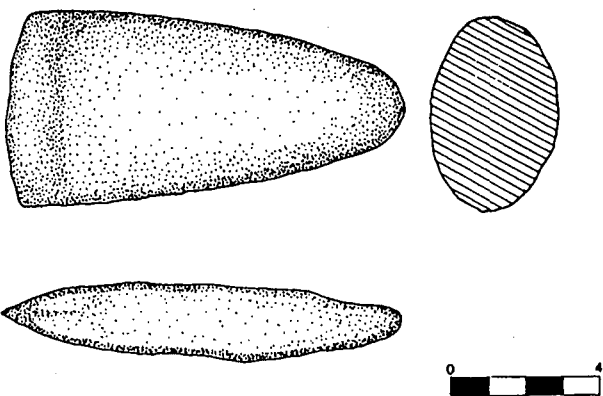
Sant Bertomeu és una església petita, amb una sola nau amb capçalera plana, que mesura 10 m de llarg, 5,85 m d'ample i 4 m d'alt a l'interior. Per cobrir la nau s'utilitza el mateix procediment constructiu que trobem a altres construccions similars a la Terra Alta (Pinyeres, Algars, Berrús); nou arcs diafragma transversals, separats entre ells escassament mig metre, sobre els quals s'assenten les lloses sobrepesades. Aquests arcs, de mig metre de gruix, arrenquen de terra lligats per una bancada perimetral que fa de sòcol, i pugen generant un bell arc apuntat rebaixat. Són de pedra molt ben tallada, amb les arestes de l'intradós aixamfranades. Els murs laterals d'on arrenquen els arcs són gruixuts, d'un metre, i obrats de maçoneria bona. El mur de tramuntana rep el suport de dos potents contraforts, ja que aquest costat és el que presenta un fort desnivell i deuriem de ser col·locats per a evitar que la pressió dels arcs interiors ensorrís l'edifici. Centrada en el mur del peu, s'obre la porta que forma un arc de mig punt adovellat. Al damunt de la porta hi ha tres

permòdols, la funció dels quals s'ignora, però segons Joan Fuguet, podrien tractar-se de suports per a aguantar algun tipus de pòrtic. El tester està coronat per un petit campanar de cadireta d'una arcada, segurament refet no fa molts anys, substituint l'expandanya original, molt més esbelta i elegant si tenim en comte la resta de construccions veïnes abans esmentades.

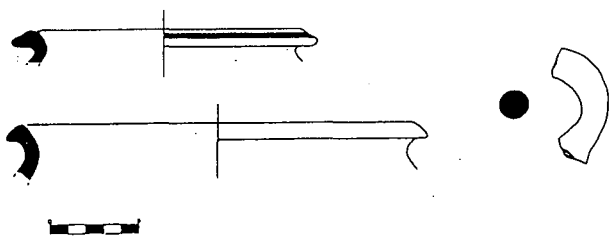
A l'interior de l'edifici es conserven dues columnetes amb basament i capitell d'una simplicitat cistercenca, que podrien pertànyer al primitiu altar, i n'hi ha una altra de gòtica, ben esculpida, amb un buit a la part superior que suggereix un tenant d'altar amb el seu reconditori. A l'interior també trobem una estela funerària discoïdal, amb una creu grega o templera sense orla a una cara i, segons Ventosa, un escut amb la mà a l'altra. Aquesta estela, feta amb pedra sorrenca està força erosionada, és un altre vestigi de la importància que degué tenir el lloc de Camposines en època medieval, ja que aquestes esteles apareixen en llocs associats al Temple.

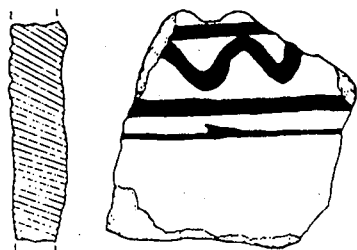
Interior de l'església de Sant Bertomeu.

Destral de pedra polida.

Ceràmica ibèrica.

Ceràmica musulmana.

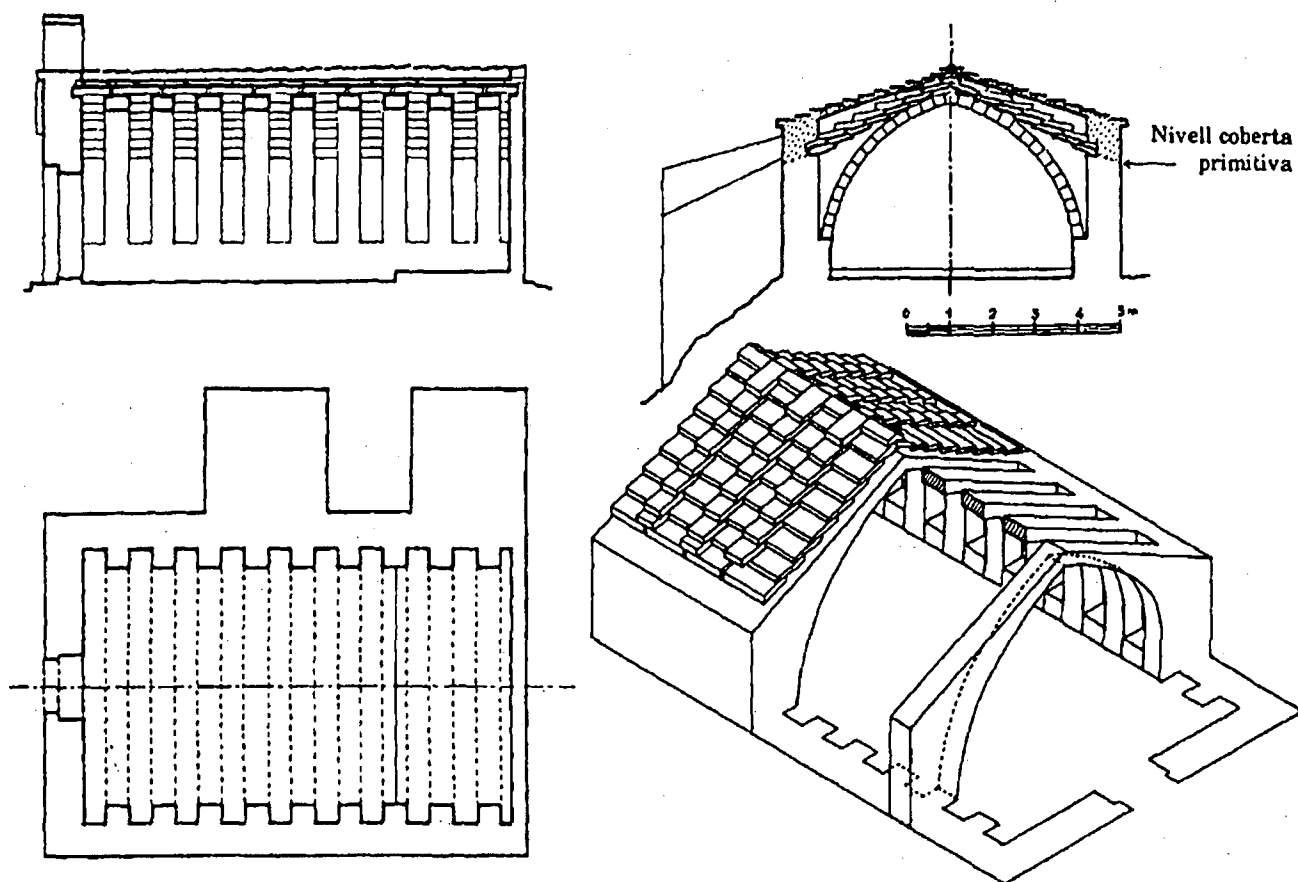
Materials arqueològics recuperats a les Camposines
(Font: *La Fatarella. Una visió general*).

Les Camposines i la Guerra Civil

Durant la batalla de l'Ebre (agost-octubre 1938) s'instal·là prop de l'Hostal de les Camposines el comandament republicà. La situació estratègica del lloc, fa que Camposines sigui un punt important durant la batalla; les tropes republicanes, coneixedores d'aquesta situació s'atrinxeren a la zona i durant els mesos d'estiu aconseguiren resistir les contínues ofensives nacionals. L'important nus de comunicacions que és les Camposines ho corrobora la instal·lació dels llocs de comandament d'algunes unitats republicanes als voltants de l'església de Sant Bertomeu.

Les tropes nacionals no pogueren ocupar les Camposines fins el dia 11 d'octubre, apoderant-se del fort nucli de resistència que els republicans havien organitzat en aquesta zona, envoltant diverses posicions que el defensaven i fent molts presoners. S'ocuparen algunes posicions altes al nord de Camposines. Aquest mateix dia 11 es va ocupar l'església de Sant Bertomeu, quedant en mans dels nacionals els primers 8 km de la carretera que porta fins Ascó. La resistència republicana fou debilitant-se ràpidament, ja que les tropes republicanes estaven pràcticament desorganitzades per la maniobra envoltant, el gran nombre de baixes i presoners.

Les restes materials i humanes que encara avui es troben a la zona de Camposines són el mut testimoni dels dramàtics fets ocorreguts, no només al lloc, sinó a tots els indrets que foren escenari de la Batalla de l'Ebre (restes d'armament, restes humanes, esteles funeràries recordatòries dels combatents caiguts, els impactes de bales i projectils a les construccions, etc.). La situació immillorable de l'església de Sant Bertomeu ha fet que des del Consorci Memorial dels Espais de la Batalla de l'Ebre, s'hagi triat Camposines per a l'ubicació, a prop de l'església, d'un monument-ossera que serveixi per a dipositar les restes aparegudes dels combatents caiguts i ser un homenatge a tots ells i a la seva memòria per a les futures generacions. Segons el COMEBE, la construcció de l'ossera es farà al vessant del turó on s'aixeca l'església, utilitzant els materials propis del territori, amb una presència destacada de la pedra en sec i defugint qualsevol mena d'ostentacions o elements decoratius excessius, cercant un disseny senzill i digne. L'espai destinat a ossera es construirà a l'interi-

Parroquial de les Camposines (Font: FUGUET, J. *L'arquitectura dels templers a Catalunya*).

or del turó, excavant una mena de cova on seran dipositades les restes i que en principi, no estarà oberta al públic. A l'exterior s'habilitarà una zona de recepció on, a través del seu disseny, es facilitarà la reflexió i el recolliment necessari que pot existir a qualsevol cementiri, sense arribar a ser-ho.

Bibliografia consultada

- A.A.V.V. (1984): *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. 11. Ed. Fundació Enciclopèdia Catalana.
- A.A.V.V. (1995): *La Fatarella. Una visió general*. Ed. Centre d'Estudis Tarragonins Antoni Agustí.
- A.A.V.V. (2001): «Evidències arqueològiques del ritual de la mort a la Terra Alta medieval», a *Dossiers d'Història Terraltenc*, núm. 1. Ed. Secció d'Arqueologia del Patronat Pro Batea.

A.A.V.V. (2002): «Troben una sitja i una pedra d'un molí medieval en eixamplar un camí rural vora l'ermita de Camposines», a *La Cabana*, núm. 110. Ed. Grup de premsa de la Fatarella.

FUGUET, J. (1995): *L'arquitectura dels templers a Catalunya*. Ed. Rafael Dalmau.

MEZQUIDA, L. (1997): *La batalla del Ebro. Asedio y defensa de Gandesa en sus aspectos militar, econòmic, demogràfic y urbanístic* (3a edició). Ed. Diputació de Tarragona.

MORERA, E. (1981): *Tarragona Cristiana*, vol 1. Tarragona.

TORMO, D. (2002): *Memòria del projecte del Monument-Ossera de Sant Bertomeu de les Camposines*. Fet pel Consorci Memorial dels Espais de la Batalla de l'Ebre.

TORRES, E. (1999): *La batalla de l'Ebre i La Caiguda de Barcelona*. Ed. Pagès Editors.

VENTOSA, E. (1986): *Esglésies singulars de la Terra Alta*. Ed. Diputació de Tarragona.